

ADALYA



SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA



SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA Vehbi Koç Vakfı
Suna - İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 e.posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** VIII - 2005

Sabibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd., İstanbul
Arslan Yatağı Sk. Sedef Palas No. 35/2
Cihangir 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 Faks: +90 212 244 32 09
Baskı: Graphis Matbaa
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sit. 1. Cadde 139 Bağcılar - İstanbul

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Haluk ABBASOĞLU
Ara ALTUN
Oluş ARIK
Cevdet BAYBURTLUOĞLU
Tuncer BAYKARA
Jürgen BORCHHARDT
Jacques des COURTILS
Ömer ÇAPAR
Vedat ÇELGİN
Bekir DENİZ
Refik DURU
Serra DURUGÖNÜL
Hansgerd HELLENKEMPER
Fahri IŞIK
Havva İŞKAN-IŞIK
Frank KOLB
Max KUNZE
Thomas MARKSTEINER
Wolfram MARTINI
Gönül ÖNEY
Mehmet ÖZSAİT
Urs PESCHLOW
Scott REDFORD
Martin Ferguson SMITH
Oğuz TEKİN
Gülsün UMURTAK
Burhan VARKIVANÇ
Michael WÖRRLE
Martin ZIMMERMAN

Yayın Yönetim / Editing Management

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA

Çeviriler / Translations

T. M. P. DUGGAN
İnci TÜRKOĞLU

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

ISSN 1301-2746

İçindekiler

M. Hamdi Kan - Erkan Dündar “Madduwatta ve Zippasla Dağı Ülkesi”	1
Jürgen Borchhardt “Europa im Vilayet Antalya” Westliche und östliche Mythologie an der Küste Lykiens	17
Claudia Tempesta “Antiochus IV Epiphanes and Cilicia”	59
Sencan Özbilge Altınoluk “Some Obols and Hemiobols from Anamur Museum”	83
Birol Can “Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri”	89
Nevzat Çevik “New Finds from Neapolis Regarding the Cult of the Dead”	121
Emanuela Borgia “A New Funerary Cippus from Elaiussa Sebaste: Some Considerations Concerning Onomastics and Kinship”	135
Taner Korkut “Pisidia'da Chthonik Aphrodite Kültü”	151
Mehmet Özsait - Guy Labarre - Nesrin Özsait “Recherches dans le village de Kağlıcık (Pisidie) -Le sanctuaire rupestre et les inscriptions-”	167
Süleyman Bulut “Likya - Pamfilya - Pisidya Sınır Bölgesinden Sıradışı İki Zeytinyağı İşliği”	191
Selda Baybo “Glasfunde aus der “Weststadt” in Limyra aus den Kampagnen 2002-2004”	211
Ayşe Aydın “Kilikya ve İsaurya'daki Trikonkbos Planlı Yapılar”	241
Semiha Yıldız Ötügen “2002 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım ve Belgeleme Çalışmaları”	263
Nilay Karakaya “The Burial Chamber Wall Paintings of Saint Nicholas Church at Demre (Myra) Following Their Restoration”	287

Ayşe Ç. Türker	
<i>“Myra’da Aziz Nikolaos’un Yağ Kültüyle İlişkili Seramik Kaplar”</i>	311
Sema Bilici	
<i>“Alanya-Tersane ve Kızıl Kule Çevresinden Bir Grup Sırlı Seramik”</i>	329
Z. Kenan Bilici	
<i>“A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations”</i>	351
T. M. P. Duggan	
<i>“Supplementary Data to be Added to the Chronology of Plague and Earthquakes in Antalya Province and in Adjacent and Related Areas”</i>	357

Likya - Pamfilya - Pisidya Sınır Bölgesinden Sıradışı İki Zeytinyağı İşliğı

Süleyman BULUT*

Likya¹ ve Kilikya'da² yapılan araştırmalarda saptanan işlikler, Akdeniz Bölgesi'nin antik dönem ve sonrasındaki zeytinyağı ve şarap üretimine yönelik oldukça önemli bilgiler edinmemize olanak sağlamıştır. Halen sürmekte olan araştırmalarla, bölgenin zeytinyağı ve şarap işliklerinin dağılım alanları, presleme teknikleri, tarım alanlarının tespiti ve bölge ekonomisine katkılarının yanısıra tarihleme sorunlarına ilişkin daha sağlıklı tespitlerin yapılabilmesi mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, 1994 yılında Likya'nın doğuda, Pamfilya ve Pisidya ile keşiştiğı sınır bölgesinde başlatılan ilk periyodik yüzey araştırmaları, kentlerin yanısıra küçük yerleşim birimlerini de kapsamayı ağıısından önemlidir. Kent Antalya'nın Envanteri Projesi kapsamında başlatılan bu araştırmalarda ilk olarak Arapsuyu³, Hurma⁴ ve Varsak (Lyrboton Kome-Elaibaris)⁵ yerleşimleri ele alınmış; 1997 yılında ise araştırmalar "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları Projesi" adı ile kent merkezi odaklı olmak üzere Trebenna'da başlatılmış aynı yıl Neapolis ve Kelbessos antik kentlerinde de ön keşişler yapılmıřtır⁶. 1998 yılından sonra ara verilen arařtırmalar⁷, 2001-2002'de Trebenna kent merkezi ve teritoryumunda⁸; 2003 yılında

* Öğr. Gör. Süleyman Bulut, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kampüs 07058 Antalya. Bey Dağları Yüzey Araştırmaları kapsamında bütünüyle ele alınan Neapolis ve Üçtepeler yerleşimlerinde bulunan işliklerin ve çiftliklerin yayın hakkını veren ve yayın aşamasında katkı sağılayan araştırma başkanı Prof. Dr. Nevzat Çevik'e; işlik planlarının çiziminde, fotoğraflanmasında ve yayın aşamasında katkı sağılayan Doç. Dr. Burhan Varkıvanç'a ve tüm ekip üyelerine teşekkür ederim. Bu makalenin verileri Prof. Dr. Nevzat Çevik'in yürütücülüğünde AKMED ve Akdeniz Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi'nden alınan destekler sayesinde üretilmiştir. Teşekkür ederiz.

- 1 Diler 1993, 505 vdd.; Diler 1994, 441 vdd.; A. Konecny, "Lykische Ölpresen", ÖJh 67, 1998, 121 vdd.; ay., "Lykische Ölpresen II", ÖJh 68, 1999, 141 vdd.
- 2 Diler 1993, 505 vdd.
- 3 N. Çevik, "The Localization of Olbia at the Gulf of Pamphylia", Lykia I, 1994, 89 vdd.
- 4 N. Çevik, "Antalya Hurma Köyünde Bir Çiftlik Yerleşimi", Lykia II, 1995, 39 vdd.; N. Çevik, "Kent Antalya'nın Arkeolojik Envanteri Projesi II: Hurma Köy Yüzey Araştırmaları", AST XIV. I, 1996, 235 vdd.
- 5 Çevik 1996, 79 vdd.; N. Çevik – F. Gülşen, "Kent Antalya'nın Arkeolojik Envanteri Projesi III: Varsak (Lyrboton Kome) Yüzey Araştırması", AST XV. II, 1998, 365 vdd.
- 6 N. Çevik – İ. Kızıgıt – ř. Aktaş, "1997 Yılı Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", AST XVI. II, 1999, 401 vdd.
- 7 N. Çevik – İ. Kızıgıt – ř. Aktaş, "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1998", AST 17. 2, 2000, 321 vdd.
- 8 N. Çevik – B. Varkıvanç – İ. Kızıgıt, "Trebenna ve Çevresi 2001", AST 20.2, 2003, 97 vdd.; Çevik – Varkıvanç – Bulut – Akyürek 2002, 265 vdd.

Neapolis ve Kelbessos'da⁹; 2004 yılında ise Trebenna teritoryumu, Neapolis ve Kelbessos kentlerinde sürdürülmüştür¹⁰.

Bu araştırmalarda kentler ve bunların teritoryumları içinde kalan küçük yerleşim birimlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi sonucunda çok sayıda çiftlik evi, işlik ve tarım alanları tespit edilmiştir. Bunlar kent merkezlerinde ya da kente yakın tarım alanlarında yer alırlar. Özellikle Trebenna'yı Onobara'ya bağlayan antik yol boyunca yoğunlaşan çiftlik evlerinin bazılarında, işlik birimlerinin de yer aldığı görülmüştür¹¹. Söz konusu işlikler, Doğu Çiftlik II, Mersincik ve Gedeller çiftlik evlerinde avluda; Kessener, Yalnız Mezar ve Akçınar çiftlik evlerinde ise kapalı mekanlar içindedir. Kessener ve Akçınar çiftlik evlerinde işlik odasında ikişer, diğerlerinde ise birer adet baskı kolu yuvası mevcuttur. Bunların dışında, bağımsız kapalı mekanlarda yer alan işliklere de Trebenna-Onobara yolu üzerinde, Alakisle ve Minnetin Tepe'de rastlanılır. Tekneleri ana kayaya oyulmuş bağımsız işliklerin de, çiftlik evlerinin yanında ya da antik dönem teraslarıyla tarıma uygun hale getirilmiş alanlarda yoğunlaştığı görülür.

Neapolis¹² ve Lyrboton Kome'de tespit edilebilen işliklerin, teritoryum sınırları içindekilerden sayısal olarak daha fazla olduğu gözlemlenir¹³. Perge antik kentinin teritoryum sınırları içinde kalan Lyrboton Kome, epigrafik verilerden ve de yerleşmede tespit edilen çok sayıda işlikten anlaşıldığı üzere önemli bir zeytinyağı üretim merkezidir¹⁴. Termessos teritoryumu içindeki Neapolis antik kentinin merkezinde de, Lyrboton Kome'deki gibi çok sayıda işlik vardır. İşliklerin, konutlarla ilişki içinde olduğu, onların bir bölümü olarak kapalı mekanlar içinde yer aldıkları görülür¹⁵. İşliklere yönelik buluntular arasında yoğun olarak trapetum teknesi (mortarium), pres yatağı, ağırlık taşı (litus) ve baskı kolu yuvası yer almasına karşın salt bir adet değirmen taşı (orbis) tespit edilebilmiştir. Genellikle in situ durumda bulunmalarına rağmen birkaç litus ve trapetum teknesinin konut ya da teras duvarlarında yapı malzemesi olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Kelbessos ve çevresindeki araştırmaların henüz tamamlanmamasına karşın, bölgedeki çiftlik ve işliklerin sayısal yoğunluğu ön araştırmalarımızdan bilinmektedir. Gerek kent merkezi gerekse de İnönü ve Üçtepeler'deki örnekler bilgi verici niteliktedirler. Zira, oldukça küçük bir yerleşim birimi olan Üçtepeler'de 7 adet işlik tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu bölgedeki çalışmalar tamamlandığında, işlik sayısının çok daha artacağı beklenmektedir.

9 N. Çevik – B. Varkıvaç – S. Bulut – İ. Kızgut, "Eine fast vergessene Stadt. Die Wiederentdeckung der Stadt Trebenna im lykisch-pamphylich-pisidischen Grenzgebiet", AW 2004-1. 41 vdd.; I. P. Pedarros – N. Çevik, "The Fortified Site of Kelbessos", *Anatolica Antiqua* 2004, 283 vdd.; N. Çevik – B. Varkıvaç – S. Bulut – E. Akyürek, "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları: Neapolis ve Kelbessos 2003", AST 22, 2005 (Baskıda); Trebenna 2005.

10 N. Çevik – B. Varkıvaç – S. Bulut – İ. Kızgut – E. Akyürek, "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları: Neapolis ve Kelbessos 2004", AST 23, 2006 (Baskıda).

11 Çevik – Varkıvaç – Bulut – Akyürek 2002, 265 vdd.; Ayrıca bk. Trebenna 2005, "İşlikler" bölümü.

12 Neapolis, araştırma yaptığımız kentler arasında, yerleşim merkezinde en fazla işliğe sahip olanıdır. Kentte bulunan işlikler ve konutlar B. Varkıvaç ve S. Bulut tarafından yayına hazırlanmaktadır.

13 Antik Dönem'de, işliklerin kent merkezlerinde konumlanmaları ender görülen bir uygulamadır. bk. Diler 1994, 446.

14 Çevik 1996, 82 vdd.; Çevik – Gülşen, age. 369 vd.

15 Tapınak, bazilika, konutlar ve nekropol ile kent Keldağ yamacında konumlanmaktadır. Burada söz konusu edilen işliklerin tümü kent içinde yer almaktadırlar. Bunların dışında kente ulaşımı sağlayan yol kıyısındaki yamaç boyunca işlikler ve çiftlik evleri görülür.

Trebenna'nın kent merkezi ve teritoryumu içinde kalan Onobara ve Dipsiz¹⁶ yerleşimlerinin yanısıra Typallia, Hurma, Kocaköy, Neapolis, İnönü, Kelbessos ve Üçtepelere'i de kapsayan araştırma bölgesinde tespit edilebilen çiftlik evleri ve ışıklar, bölgenin zeytinyağı ve şarap üretim kapasitesi, tarım alanlarının tespiti ve presleme teknikleri hakkında önemli bilgiler verirler. Bu bağlamda, zeytinlik ve bağlık alanların yayılımlarını, ışıkların dağılımlarına bakarak kısmen yapabilmek olasıdır. Kesin sınırlar çizilemese de, bazı bölgeler dışındaki tüm yerleşimlerde hem zeytin hem de üzümün yetiştirildiği söylenebilir. Zira, Dipsiz, Trebenna kent merkezi, Typalia, Neapolis, Kelbessos, Üçtepelere ve Gedeller'de hem şarap hem de zeytinyağı ışıkları tespit edilmiştir¹⁷. Buna karşın Trebenna'yı Onobara'ya bağlayan antik yol üzerindeki çiftlik evleri, Yalnız Mezar, Kocaköy, Belen, Hurma Köyü Sarısu Mahallesi'nde tespit edilenlerin tümünün, Kessener ve Üçtepelere'de ise büyük bir çoğunluğunun şarap işliği olması, söz konusu alanlarda yoğunlukla üzüm yetiştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹⁸.

Bölgede tespit edilen ana kayaya oyulmuş pres yatağı/ezme teknelerinin en küçüğünün 0.70x1.00 m., en büyüğünün ise 2.35x2.70 m. ölçülerinde olduğu görülmüştür. Şarap üretimine yönelik düzenlenmiş kare ya da dikdörtgen formu bu teknelerin, hem pres yatağı hem de ezme teknesi olarak kullanılmış olduklarını söylemek mümkündür¹⁹. Zeytinyağı ışıklarında, tanelerin ezilmesine yönelik olarak kullanılan trapezum ve orbisler ile aynı ışikte tespit edilen pres yatakları, kare ya da dikdörtgen formdadırlar. Ortalama 1.35x1.40 m. ölçülerinde ve 0.50 m. kalınlığındaki monolit bloktan oluşan pres yatakları, oluğa bağlanan yuvarlak akıtma kanallarına sahiptirler (Res. 4). Trapezum teknelerinin çapları, 1.80-2.20 m. arasındadır. Az sayıda ele geçen ve benzer forma sahip orbisler 0.90-1.03 m. çapında, 0.26-0.30 m. kalınlığındadırlar²⁰. Orbislerin tümünde 0.03 m.'lik bir silme görülür (Res. 5 vd.).

16 Trebenna teritoryumunda tespit edilen bütün ışık ve çiftlik evleri ayrıntılı olarak tarafımdan ayrıca değerlendirilecektir.

17 Ayrıntı için bk. Trebenna 2005, "İşlikler" bölümü.

18 Kapalı mekan içinde veya alanda bağımsız durumda tespit edilen ışıkların, zeytinyağı ya da şarap üretimine yönelik olduklarını tespit edebilmek oldukça güçtür. Ancak, trapezum ve orbis gibi ışık elemanlarının, zeytinyağı ışıklarında kullanıldığı bilinmektedir. Araştırmalarımızda, aynı ışikte trapezum teknesi ve orbis ile birlikte tespit edilen kareye yakın monolit pres yataklarının üzerlerinde, oluğa yönlendirilmiş kanalların olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, bölgede oldukça yaygın olarak görülen, ana kayaya oyulmuş dikdörtgen ya da kare formu teknelerin, şarap üretimine yönelik olduklarını söyleyebiliriz. Zira, söz konusu teknelerin bulunduğu ışıkların hiçbirinde ne trapezum teknesi ne de orbis ele geçmiştir. Ayrıca, tekneleri ana kayaya oyulmuş kare ya da dikdörtgen formu ezme teknelerinin bulunduğu ışıklarda trapezum ya da orbis gibi zeytinyağı ışıklarında kullanılan parçalara rastlanılmamıştır. Bu nedenle, ana kayaya oyulu söz konusu tekneler, şarap üretimine yönelik olarak kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, A. Diler'in de belirttiği gibi şarap ışıklarında açık kayalık alanların tercih edilmesinin nedenleri arasında, taneleri güneş ışığı altında preslemenin fermantasyonu hızlandırması ve su kaybını artırarak şıradaki şeker oranını yükseltmesi de vardır: bk. Diler 1994, 446 dn. 13; Aynı forma sahip ışıklara birçok yerleşimde de rastlanmaktadır. bk. G. W. Ahlström, "Wine Presses and Cup-Marks of the Jenin-Megiddo Survey", BASOR 231, 1978, 20 vdd. Res. 2 vdd.; Diler 1993, 519 vd. Res. 15-18; Frankel 1999, 55 Res. 6-8; Şarap ışıklarının tipolojisi için bk. Diler 1993, 508 vdd.. Aynı forma sahip tekneler zeytinyağı işliği olarak da yorumlanmıştır: bk. A. Konecny, "Lykische Ölpresen", ÖJh 67, 1998, 156 Res. 10 vdd. Benzer formdaki bazı örneklerde, dikdörtgen tekneler içinde zeytin tanelerinin silindirik bir taşla ezildiği de bilinmektedir: bk. G. L. Kelm - A. Mazar, "Second Preliminary Report (1981-1983)", BASOR Suppl. 23 (1985) 117 Res. 20.

19 Söz konusu tekneler, kalas yuvaları ile birlikte tespit edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi büyük bir olasılıkla şarap üretimine yönelik olarak kullanılan bu tip ışıklarda, ilk aşamada ayakla çignenen üzüm, aynı teknede torba içine konularak mekanik bir düzenekle preslenmiş olmalıdır.

20 Aynı forma sahip orbisler Trebenna kent merkezi, Onobara, Gedeller, Neapolis kent merkezi ve yakınlarındaki Boncuk Kilise'de ele geçmiştir. Kilikya'da da benzer formda orbisler mevcuttur. bk. Hellenkemper - Hild 1986, 92 Res. 135; Ahmet 2001, 165 Res. 11; Trebenna orbisi için bk. Trebenna 2005, "İşlikler" bölümü.

Bölgede, iki tip ağırlık taşı (litus) tespit edilmiştir. Birinci tipi, ortalama çapları 0.65-0.70 m., yükseklikleri ise 0.60-0.70 m. olan silindirik formlu ağırlık taşları oluşturur²¹. Üste doğru gittikçe daralan bu litusların bazılarının üst kısımlarında yalnızca zivana, bazılarında ise zivana ile birlikte 4 adet dübel yuvası görülür. Bazı örneklerde ise salt 4 adet dübel yuvası yer alır (Res. 16). Bölgede yoğun olarak görülen ikinci tip ağırlık taşlarını, alta doğru gittikçe genişleyen ve üstte bağlama deliğine sahip çan ya da konik formlu olanlar oluşturur (Res. 7. 8). Bunların yükseklikleri 0.60 ile 0.85 m. arasında değişmekte olup altta 0.50-0.75 m. genişliğe sahiptirler²². Ağırlık taşları, ışıklarında kullanılan presleme teknikleri hakkında da bazı ipuçları verirler. Birinci tip ağırlık taşlarının bulunduğu ışıklarında, "Plinius Presi" olarak da bilinen "taş ağırlığa bağlı vida presi"²³, ikinci tip ağırlık taşlarının bulunduğu ışıklarında ise "baskı kollu pres"²⁴ tekniğinin kullanıldığı düşünülmektedir.

İşlik elemanları içinde en fazla tespit edilebilenler, pres kalasının (prelum) desteklendiği baskı kolu yuvalarıdır. Yuvaların en küçüğü 0.11 m., en büyüğü ise 0.27 m. genişliğindedir. Derinlikleri 0.13 m. ile 0.50 m. arasında olan yuvaların yükseklikleri 0.23 m. ile 0.93 m. arasında değişmektedir. Dikdörtgen formlu kalas yuvalarının dört ayrı teknikte yapıldıkları görülmüştür. Bunlar, baskı kollu preslerin bulunduğu tüm bölgelerde yaygın olarak görülen ana kayaya oyulu olanlar; çiftlik evlerinde ya da kapalı mekanlarda kullanılan üç ayrı bloğun örülmesiyle oluşturulanlar (Res. 9. 14); nadiren monolit bir blok üzerine açılanlar ile alt kısmı ana kaya üstü bloktan örülerek oluşturulanlardır²⁵. Bunlardan Neapolis ve Üçtepele'deki üç örnek, kalas yuvalarındaki düzenlemeleri nedeniyle oldukça dikkat çekicidir. Zira, aşağıda detaylı olarak anlatılacağı gibi söz konusu örnekler, ışıkların presleme teknikleri hakkında oldukça önemli bilgiler sunarlar.

Neapolis Zeytinyağı İşliği: Doyran Köyü yakınlarındaki Keldağ yamacında konumlanan Neapolis antik kentinin merkezinde, neredeyse her konutta bir işlik odası yer almaktadır. Burada değerlendirmeye alınan işlik ise kentte tapınaktan sonra mimarisi ve taş işçiliği ile dikkati çeken, yamacın yaklaşık merkezinde konumlanan nitelikli yapının hemen güney bitişiğindeki Konut 12 içinde yer alır. İşlik ile söz konusu yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan dar bir sokak ile ayrılırlar ve ilişki içinde değildirler. Kuzey-güney doğrultulu işlik yamuk dikdörtgen bir forma sahip olup kuzey duvarı 7.20 m., güney duvarı 6.60 m., doğu duvarı 7.90 m., batı duvarı ise 8.30 m. uzunluğundadır (Res. 1 vd.). Bu farklılık duvar kalınlıklarında da görülür. Kuzey duvar 0.65 m., güney duvar 0.60 m., batı duvar 0.70 m. kalınlığındadır. Teras duvarı niteliğindeki doğu duvarın kalınlığı yoğun akıntı nedeniyle tespit edilememiştir. Girişinde bulunduğu güney duvar, kuzey ve batı duvarlara göre daha iyi durumda olup yaklaşık 1.50 m.'ye kadar korunmuştur. Güney duvarın batı köşesinden 1.85 m.'de başlayan kapı açıklığı 1.30 m. genişliğindedir. Sövelerde kapı kanadına ilişkin bir işçiliğin görülmeyişi, girişin olasılıkla kapatılmadığını göstermektedir.

21 Benzer formdaki lituslar için bk. Hadjisavvas 1992, 64 Res. 115; Frankel 1999, 113 vdd.; R. Frankel, "Presses for Oil and Wine in the Southern Levant in the Byzantine Period", DOP 51, 1997 Res. 9 vdd.; Ahmet 2001, 163. 165 Res. 8. 11.

22 Benzerleri için bk. Hadjisavvas 1992, 66 vd. Res. 120 vdd.; Frankel 1999, 99 vdd. Res. 45 vd.

23 Vida presleri için bk. Mattingly 1988, 154 vdd. Res. 1; Hadjisavvas 1992, 46. 48. 120 Res. 77 vd. 81. 220; Frankel 1999, 107 vdd.; Ahmet 2001, 165 Res. 11.

24 Baskı kollu presler için bk. Mattingly 1988, 154 vdd. Res. 1 A1; Frankel 1999, 99 vdd.

25 Benzer uygulamalara, Kilikya ve Likya Bölgesi preslerinde sıkça başvurulmuştur: bk. A. Diler, "İç Karia Yüzey Araştırması-1995", AST XIV.I, 190 dn. 2.

İşliğin duvarları, kabaca düzleştirilmiş iri blokların harç ile tutturulması ile oluşturulmuştur. Köşe blokları ile kapı söveleri diğer bloklara oranla daha nitelikli bir taş işçiliğine sahiptir.

İşliğin güneybatı köşesinde, kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılan pres yatağı, toplama kabı ve baskı kolu yuvasının doğu sövesi in situ durumda yer almaktadır (Res. 4. 9). İki parça halindeki ezme taşı ise işliğin yaklaşık 3 m. batısındaki moloz içinde ele geçmiştir (Res. 5 vd.). İşliğe ilişkin bir diğer buluntu ise güneydoğu köşedeki moloz yığıntı içinde tespit edilen ağırlık taşıdır (Res. 7 vd.).

İşliğin kuzey duvarı üzerinde, köşeden 0.50 m.'de başlayan baskı kolu yuvası, 0.17x0.50x0.65 m. ölçülerindedir. Oldukça nitelikli bir taş işçiliğine sahip üç ayrı bloktan oluşan baskı kolu yuvasının söveleri dıştan 0.95 m. yüksekliğe sahiptir. Baskı kolu yuvasını oluşturan blokların üzerine, aynı işçiliğe sahip bir başka bloğun ağırlık yapması amacıyla yerleştirildiği saptanmıştır. Bu durum, kentte tespit edilen tüm baskı kolu yuvaları için de söz konusudur. İn situ konumdaki eşik bloğu 0.45 m. yüksekliğindedir ve kalas yuvasının zemininde 0.03x0.03 m. ölçülerinde küçük bir dübel yuvası yer almaktadır. Benzer ölçülerdeki iki adet dübel yuvası da, sövelerin cephelerinde 0.20 m. yükseklikte simetrik olarak yer alırlar. Baskı kolu yuvasında dikkati çeken en önemli özellik ise sövelerin yuvaya bakan yüzlerinde, zeminden 0.30 m. yükseklikte yer alan yuvarlak yuvalardır (Res. 9). Yuvaların çapı 0.10 m.'dir. Batı söve üzerinde görülen silindirik formlu yuva 0.10 m. derinliğinde iken doğu sövedeki yuva 0.10 m. derinlikten sonra gittikçe genişleyerek 0.45 m.'de 0.30 m.'lik bir çapa ulaşarak huni formuna dönüşür. Silindirik başlayıp huni formuyla sonlanan bu yuvanın dış yüzeyi ile yapı duvarının iç cidarı arasında boşluk bırakılmıştır (Res. 1. 10).

Baskı kolu yuvasının hemen önünde 1.05x1.25 m. ölçülerinde monolit bloktan yapılmış bir pres yatağı yer alır. 0.40 m. yüksekliğe sahip pres yatağının kabaca düzleştirilmiş üst yüzeyinde 0.80 m. çapında ve 0.04 m. derinliğindeki dairesel akıtma kanalları, güneyde 0.30 m.'lik dışa taşıntı yapan akıtma oluşuna bağlanır. Oluğun hemen güney önünde ve oluktan 0.20 m. daha düşük bir koddan toplama kabı yer alır (Res. 2. 4). İki parça halinde ele geçen kabın dış çapı 0.70 m., ölçülebilen derinliği ise 0.60 m.'dir. Toplama kabı tam olarak görülmese de, benzerleri dikkate alındığında bilezik şeklinde bir kaide ve üstte doğru genişleyen bir krater formuna sahip olması gerekmektedir²⁶ (Res. 2. 18).

İşliğin batı duvarı dışında, birbirini tamamlayan iki parça halinde ele geçen ezme taşı 0.96 m. çapında, 0.30 m. kalınlığındadır. Orbisin merkezinde 0.16x0.16 m. ölçülerinde kare formlu bir mil yuvası yer alır. Bölgede ele geçen benzer forma sahip orbislerin tümünde olduğu gibi burada da 0.03 m.'lik bir profil görülür (Res. 5 vd.).

Güneydoğu köşedeki moloz yığını içinde tespit edilen ağırlık taşı kısmen kırık durumdadır. Oldukça kaba taşlanarak düzleştirilen ve aşağıya doğru gittikçe genişleyen ağırlık taşının formu kesin olarak saptanamamıştır. Ancak, bölgede ele geçen diğer benzerleri dikkate alındığında, taşın çan ya da konik bir forma sahip olması beklenmektedir. Ölçülebilen yüksekliği 0.50 m. olan litus, alta 0.33 m. üstte ise 0.13 m. kalınlığa sahiptir. Üstten 0.10 m.'de başlayan, "V" ya da "U" şeklinde bir kesit veren bağlama deliği, dıştan 0.15 m.'lik bir çapa sahip iken taşın merkezinde bu çap 0.05 m.'ye düşer (Res. 7 vd.).

26 Krater formunu anımsatan kireçtaşı toplama kabı örnekleri için bkz. Hadjisavvas 1992, 41. 80 Res. 69. 150.

Üçtepeler I no'lu İşlik: Üçtepeler yerleşimi, Kelbessos antik kentinden Saklıkent'e uzanan asfalt yolun yaklaşık 10. km.sinde yer alır²⁷. Az sayıdaki köy evinin bulunduğu yerleşimin yaklaşık 150-200 m. kuzeyindeki tepenin güney yamacında bulunan kalıntılar, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan teraslar üzerinde yer alır. Teraslarla yerleşime uygun hale getirilen yamaçta, konutların yanısıra işliklerin de yer aldığı görülür. Kalıntılar içinde 7 adet işlik tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesi, baskı kolu yuvasındaki düzenlemesiyle Neapolis örneği ile benzerlik gösterir (Res. 11)²⁸. Diğer işliklerden 4 tanesinin pres yatakları, toplama çukurları ve kalas yuvalarının ana kayadan yapıldıkları görülür. 7 işlikten sadece üç tanesinin etrafı duvarlarla örülmüştür ve bu işlikler olasılıkla kapalı bir mekan içinde yer almaktadırlar. Yamacın yaklaşık ortasına yakın bir teras üzerinde yer alan bir işlik ise Neapolis ve Üçtepeler'deki mil yuvalı örneklerden farklı olarak baskı kolu yuvasındaki ahşap hatıl yuvası ile dikkati çeker. Bu işlik, yaklaşık kuzey güney doğrultulu olup 4.65x5.20 m. ölçülerindedir (Res. 12 vd.). Kısmen yıkık durumda olan batı duvar, ana kaya üzerinde yükselmektedir. 0.80 m. kalınlığındaki doğu duvar 0.50 m. yüksekliğe kadar korunmuştur ve 5.20 m. güney uzantısında 1.50 m. genişliğinde bir kapıya sahiptir. Duvar kapıdan sonra 4.50 m. daha güneye uzanarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu teras duvarı ile birleşir. Oldukça nitelikli bir işçiliğe sahip olan teras duvarının ölçülebilen yüksekliği 3.00 m.'dir ve kuzeydoğuya doğru 9.70 m. uzanarak kuzeybatıya yönelir.

İşliğin kuzey duvarı aynı zamanda teras duvarı niteliğindedir. 2.20 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan duvarın kuzeydoğu köşesinden 1.40 m. uzaklıkta baskı kolu yuvası yer alır. 0.17 m. genişliğinde, 0.38 m. derinliğindeki yuvanın ölçülebilen yüksekliği 0.93 m.'dir (Res. 14 vd.). Oldukça düzgün traşlanmış iki ayrı bloktan oluşan kalas yuvasının üstüne iri bir blok yerleştirilmiştir. Yuvanın lentosundan 0.26 m. aşağıda, batı sövenin yuvaya bakan iç kısmında dıştan 0.07 m.'de 0.12x0.07x0.10 m. ölçülerinde dikdörtgen bir yuva açılıdır. Doğu sövede de benzer ölçülerde ancak, salt duvar içine bakan kısmı kuzeye doğru git-tikçe genişleyen ve tüm blok boyunca uzanan bir işçilik mevcuttur. Doğu söve ile duvarın iç cidarı arasında yaklaşık 0.40 m. genişliğinde bir boşluk göze çarpmaktadır (Res. 12. 15).

Baskı kolu yuvası ile aynı doğrultuda, 3.80 m. güneyde 0.70 m. çapında ve ölçülebilen yüksekliği 0.50 m. olan silindirik formlu bir litus yer alır. Büyük olasılıkla in situ konumda bulunan litusun üst yüzeyinde 4 adet dübel yuvası açılıdır. İçte doğru genişleyen dübel yuvaları dışta 0.03x0.03x0.03 m. ölçülerindedir (Res. 16). İşliğin güney duvarına ilişkin bir iz mevcut değildir.

Neapolis işliğinde ele geçen işlik elemanları, işliğin zeytinyağı üretimine yönelik olduğunu göstermesine karşın, Üçtepeler yerleşiminde kapalı mekan içinde yer alan işlikler için kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir. Yüksek rakım ve sert iklim koşullarına²⁹ sahip yerleşimde, günümüzde zeytin ağacının bulunmamasına karşın, 3 işliğin kapalı mekan içinde yer alması, araştırma bölgesindeki benzerleri dikkate alındığında, söz konusu işliklerin zeytinyağı üretimine yönelik olabileceklerini

27 2003 yılı araştırmalarında, bölgeyi tanıyan öğrencimiz Ali Çelik'in yardımıyla saptanan Üçtepeler yerleşim kalıntıları, "Kelbessos Çevresi Araştırmaları" kapsamında değerlendirmeye alınacaktır.

28 Söz konusu işlik bu makalede detaylı olarak ele alınmamıştır. Baskı kolu yuvasındaki mil yuvası ile Neapolis işliği ile benzerlik gösteren bu işlik, Kelbessos çevresi araştırmaları sonrası daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir.

29 Zeytin ağacı, ısının -11°C dereceye kadar düştüğü iklim koşullarında yetiştirebilmektedir: Frankel 1999, 36.

düşündürmektedir. Ancak, yerleşmede bunu doğrulayacak trepetum ya da orbis gibi zeytinyağı işliklerinde kullanılan elemanlar henüz tespit edilememiştir. Üçtepeler'deki diğer işlikler için ise yukarıda da belirtildiği gibi ezme teknelerinin formu ve açık alanda bulunmaları nedeniyle, şarap üretimine yönelik oldukları söylenebilir³⁰.

Neapolis ve Üçtepeler işlikleri, presleme teknikleri hakkında bazı ipuçları verirler. Neapolis işliğinde “baskı kollu pres” tekniğinin kullanılmış olma olasılığı bulunmasına karşın, buluntu yeri dikkate alındığında, ağırlık taşının aynı işliğe ait olması şüpheli görünmektedir. Zira, işliğin güneydoğu köşesine yakın bir yerde moloz dolgu içinde tespit edilen ağırlık taşının, yerleşimdeki pekçok örnekte de görüldüğü gibi duvarlarda yapı malzemesi olarak kullanılmış olma ihtimali de vardır. Bunun yanısıra, kaçak kazılar sırasında ağırlık taşının köşeye atılma olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Bu durumda, işliğin presleme tekniği hakkında iki farklı görüş ileri sürülebilir. Ağırlık taşının işliğe ait olduğu düşünüldüğünde, prelum ucuna ip ile bağlanan ağırlığın, çatı kirişlerine bağlı bir makara ile hareket ettirilmiş olması gerekmektedir. Diğer olasılık da ise prelum'un ucuna takılan bir vida yardımı ile presin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durumda moloz dolgu altında vidanın sabitlendiği bir başka ağırlık taşının varlığı kabul edilmelidir. Dolayısıyla, kazı yapmaksızın kesin pres tekniğinin saptanabilmesi güçtür.

Üçtepeler I no'lu işlikteki silindirik formulu, düzleştirilmiş üst yüzeyinde 4 dübel yuvası bulunan ağırlık taşı³¹, ya “baskı kollu taş ağırlığa bağlı vida presi”ne ya da “Heron Presi” olarak da bilinen “baskı kollu taş ağırlıklı makara presi” ne ait olmalıdır. Ancak, ağırlık taşının bölgedeki benzerleri dikkate alındığında, bu işlikte “baskı kollu taş ağırlığa bağlı vida presi”nin kullanılmış olma olasılığı yüksektir. Zira, bu tip preslerde kullanılan ağırlık taşlarının üst yüzeylerinde, vidayı ağırlık taşına bağlayan yuvalar bulunmaktadır. Benzer örnekler Minnetin Tepe ve Akçınar işliklerinde de tespit edilmiştir. Ancak, Üçtepeler litusunda taşa açılan zıvana yuvası bulunmamaktadır. Buna karşın, üzerinde vidanın rahatça dönmesini sağlayacak bir yuvanın yer aldığı aparatın, dübel yuvaları ile ağırlık taşına sabitlenmesi olası görünmektedir (Res. 17).

İşlikler, presleme tekniğinin yanısıra, baskı kolu yuvasında yer alan düzenlemeler ile de dikkati çekerler. Genellikle ana kayaya oyulu ya da bloklardan oluşturulmuş baskı kolu yuvalarında bu tür düzenlemelere nadiren rastlanılır³². Lyrboton Kome'de gördüğümüz bir örnekte, baskı kolu yuvasında ahşap hatıl yerleştirmeye yönelik bir işçilik mevcuttur. Bu örnekte ahşap hatıl, yuvaya Üçtepeler'deki gibi sövelerin duvarla bağlantı yaptığı bölümdeki açıklıktan değil, sövelerden birinin cephesine açılan sürgü yuvasından kaydırılarak oturtulmaktadır. Üçtepeler ve Lyrboton Kome'de, baskı kolu yuvasındaki ahşap hatıl yuvaları, pres kalasının yuvaya giren arka ucunun (lingula), torba ile aynı seviyeye getirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Böylelikle, pres kalasının baskı kolu yuvasındaki ahşap hatıldan aldığı destekle pres gerçekleşmektedir. Yuva içerisinde yer alan ahşap hatıllar, pres kalası arka ucunun (lingula), hatılın altı ya da üstüne yerleştirilmesi suretiyle (Res. 17), torbanın daha fazla preslenmesine imkan sağlamaktadır. Zira, ilk aşamada kalasın

30 Bk. y.dn. 18.

31 Aynı forma sahip ve üstünde 4 adet dübel yuvası bulunan başka lituslar Neapolis ve Çıglık Köyü yakınlarındaki harap bir çiftlikte de saptanmıştır.

32 Aphrodisias işliğinin baskı kolu yuvasında, pres kalasının arka ucunun desteklenmesine yönelik olarak yapılan rekonstrüksiyon çizimde, bu türden bir uygulama görülür: bk. Ahmet 2001, 165 Res. 11.

aşağı çekilmesiyle pres yatağı üstündeki torbaya uygulanan güç, prelum'un eğimi nedeniyle torba içindeki ürünün tam olarak preslenmesine olanak vermez. Bu nedenle söz konusu işliklerde, torbanın ikinci kez preslenmesi aşamasında, ahşap hatılın sağladığı avantajla, prelum'un hatıl altına konularak destek alması sağlanmaktadır.

Baskı kolu yuvasında ahşap hatıl oturtma yuvası bulunmayan örneklerde ise aynı işlem baskı kolu yuvasının üst kısmına yerleştirilen ahşap takozlarla yapılır. Takozlar buna yönelik olarak, pres uygulanacak torbanın yüksekliğine göre prelum'un yuvaya girdiği (*lingula*) bölümün üstüne konmaktadır³³. Bu işlem, aynı işleve sahip, karşılıklı dikilen iki dikey ayaktan (*arbores*) oluşan yuvalarda da benzer şekilde yapılmaktadır. Antik dönemde oldukça yaygın olarak kullanılan bu sistemde, arboresler üzerine açılan yuvalara takılan ahşap hatıllar, prelum'un arka ucunun desteklenmesini sağlamaktadır. Bazı örneklerde bu yuvalar dikine ve tektir, bazılarında ise ayarlanabilir nitelikte birkaç kare ya da dikdörtgen yuva görülür³⁴.

Neapolis işliğinin baskı kolu yuvasındaki, silindirik başlayıp huni formunda sonlanan taş işçiliğinin bir benzeri ise yukarıda da belirtildiği gibi şimdilik salt Üçtepeler yerleşimindeki bir örnek ile bilinmektedir (Res. 11). Söz konusu işliklerin baskı kolu yuvalarında yer alan silindirik formlu taş işçilikleri, benzer konumlarına karşın Üçtepeler I no'lu işliğinden form ve işlevsel olarak ayrılırlar. Yuvası oluşturan sövelerin yaklaşık olarak merkezinde yer alan ve silindirik bir form gösteren yuvalardaki aşınma izleri, söz konusu yuvalar içerisine aynı forma sahip hareketli millerin yerleştirilmiş olduklarını açıkça göstermektedirler (Res. 9). Pres kalasına uygulanan güç, baskı kolu yuvasında maksimum oranda bir baskı oluşturacağından, söz konusu milin metalden yapılmış olması gerekmektedir. İki örnekte de, baskı kolu yuvasının sağ söveleri ile duvarın iç cidarı arasında bırakılan boşluk, metal milin yuvaya rahat bir şekilde oturtulması ve çıkartılmasına yöneliktir. Bu mil yuvaları, Üçtepeler I no'lu işlikteki gibi prelum'un desteklenmesi için değil bizzat *lingula*'nın içinden geçirilerek, prelum'un yuvada sabitlenmesini sağlamaktadır (Res. 18). Böylelikle, bir mil vasıtasıyla yuvaya sabitlenen prelum'un, yuva içerisinde ahşap takozlarla desteklenmesine gerek kalmamaktadır. Ayrıca, prelum'un pres aşamasında kayması da engellenmiş olmaktadır. Bu durumda, diğerlerinde olduğu gibi prelum'un sabitlendiği yuva ile ağırlık taşının kalasa bağlandığı yer arasındaki mesafe, her koşulda pres yatağı üzerindeki torbanın ilk aşamada tam olarak preslenmesine olanak vermeyeceği açıktır. Böylece, ikinci aşamada, daha öncekilerde baskı kolu yuvasına konulan ahşap takozlar, bu örnekte torba üzerine konularak presleme gerçekleştirilmektedir. Benzer bir uygulama Kilikya'daki Kızılısalı işliğinde de vardır³⁵. Kızılısalı işliğinin baskı kolu yuvasını oluşturan sövelerde, dışa taşıntı yapan taş kulpların silindirik formlu yuvalara sahip olduğu görülür. Neapolis işliğinde, baskı kolu yuvasının içinde yer alan mil yuvası, bu örnekte farklı bir uygulama ile karşımıza çıkmasına karşın, her iki işlikte de pres kalasının arka ucu (*lingula*) içinden geçirilen mil, prelum'un baskı kolu yuvasına sabitlenmesini sağlamış olmalıdır.

Neapolis ve Üçtepeler işliklerinin baskı kolu yuvasındaki hatıl ve mil yuvaları, işliklerin presleme tekniklerindeki bazı farklı detayları göstermesi açısından önemlidir. Bunun

33 R. Frankel, "Presses for Oil and Wine in the Southern Levant in the Byzantine Period", DOP 51, 1997 Res. 1 b. 13 b.

34 Mattingly 1988, 155 Res. 1; Frankel, age. Res. 3 b. 5 a. b ; Frankel 1999, 103 Res. 15.

35 İşlik için bk. Hellenkemper - Hild 1986, 66 Res. 72.

yanısıra, işliklerin tek başına tarihlenebilmesinin oldukça güç olduğu dikkate alındığında³⁶, söz konusu işliklerin bu sorunun giderilmesine yönelik katkıları da yadsınamaz. Araştırma bölgesi içinde tespit edilen işliklerin benzer formlara sahip olması ve işliklerle birlikte çoğu örnekte görebildiğimiz lahitler, tarihlemede yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Neapolis'te İ.S. 6. yy.'dan sonraya tarihlenebilecek seramik ya da Bizans Dönemi yapı kalıntılarının tespit edilmemiş olması, söz konusu işliğin İ.S. 3-6. yy.'lar arasına tarihlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Üçtepeler yerleşiminde ise görülebildiği kadarıyla Bizans Dönemi'ne ait olabilecek herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, bu tarih Üçtepeler işliklerinde *terminus ante quem* olarak kabul edilmelidir.

Kısaltmalar

- Ahmet 2001 K. Ahmet, "A middle Byzantine olive press room at Aphrodisias", *AnatSt* 51, 2001, 159-167.
- Çevik – Varkıvaç – Bulut – Akyürek 2002 N. Çevik – B. Varkıvaç – S. Bulut – E. Akyürek, "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2002", *AST* 21. 1, 2003, 265-278.
- Çevik 1996 N. Çevik, "An Olive Oil Production Center in Pamphylia: Lyrboton Kome", *Lykia* III, 1996/97, 79-102.
- Diler 1993 A. Diler, "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri", *AST* XI-2, 1993, 505-520.
- Diler 1994 A. Diler, "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri-1993", *AST* XII, 1994, 441-457.
- Frankel 1999 R. Frankel, *Wine and Oil Production in Antiquity in Israil and other Mediterranean Countries* (1999).
- Hadjisavvas 1992 S. Hadjisavvas, *Olive Oil Processing in Cyprus from the Bronze Age to the Byzantine Period*. *SIMA* XCIX (1992).
- Hellenkemper – Hild 1986 H. Hellenkemper – F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien*. *TIB* 4 (1986).
- Mattingly 1988 D. J. Mattingly, "Olea mediterranea?", *JRA* 1, 1988, 153-161.
- Trebenna 2005 N. Çevik – B. Varkıvaç – E. Akyürek (ed.), *Trebenna. Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası* (2005 baskıda).

Summary

Two Unique Olive Oil Presses from the Border Region of Lycia - Pamphylia - Pisidia

Periodic archaeological surveys that were begun in 1994 for the first time surveyed the eastern part of Lycia bordering Pamphylia and Pisidia and enabled the recording of numerous farmhouses, press workplaces and agricultural areas. These presses are located in town-centers or in the agricultural areas near the towns. Some of the farmhouses, especially numerous on the way from Trebenna to Onobara, have press workplaces. These work-areas can be found in courtyards, for example at Doğu Çiftlik II, Mersincik and Gedeller farmhouses, or indoors, at the farmhouses of Kessener, Yalnız Mezar and Akçınar. The workrooms of Kessener and Akçınar farmhouses have two beam sockets to house the ends of the press beams while the others have only one. In addition, press workplaces are located within independent chambers and these are found on the Trebenna-Onobara route and also at Alakisle. It was observed that independent press workplaces with basins hewn in the bedrock are found next to farmhouses and in the fields that had been terraced in antiquity for farming.

At Neapolis, the press workplaces are situated indoors, forming a part of the houses. Although the surveys in and around Kelbessos have not as yet been completed, first results reveal a large number of farms and press workplaces in the region. For example, in the tiny settlement of Üçtepeler there are seven press workplaces.

Farmhouses and work-areas identified within the region of our field surveys provide us with significant information about the olive oil and wine production capacity, identification of agricultural fields and pressing techniques. It is possible to partially reconstruct the distribution of the olive groves and the vineyards dependent upon the situation and type of the press workplaces. However, reconstructing the original agricultural use with certainty is not possible, but it can be said that both olives and vines were grown in all the settlements apart from in a few regions. Both olive-oil and wine press workplaces have been found at Dipsiz, in Trebenna town center, at Typalia, Neapolis, Kelbessos, Üçtepeler and Gedeller. However, all the press workplaces identified at the farmhouses on the Trebenna-Onobara way, at Yalnız Mezar, at Kocaköy, at Belen, and in the Sarısu quarter of Hurma village, alongside the majority of those identified at Kessener and Üçtepeler are wine press workplaces, which further suggests that in these regions the main produce was grapes.

The dimensions of the press beds - crushing basins hewn into the bedrock vary from 0.70x1.00 m to 2.35x2.70 m. It is possible to say that these rectangular or square basins

made for wine production functioned both as press beds and as crushing basins. At the olive oil press workplaces, trapetum and orbises for crushing the olives and the press beds in the same workplaces both have either rectangular or square shapes. The monolithic press beds of 1.35x1.40 m and of 0.50 m depth have circular drainage canals connecting to an outflow spout (Fig. 4). The trapetum basins have a diameter that varies from 1.80 to 2.20 meters. Though fewer in number, orbises of similar shapes have a diameter that varies from 0.90 to 1.03 m and a thickness of 0.26 to 0.30 m. All orbises have a molding of 0.03 m (Fig. 5 ff).

Two distinct types of stone weights (*litibus*) have been identified in the region. The first type comprises cylindrical stone weights of 0.65-0.70 m in diameter and 0.60-0.70 m in height. Some of these stone weights become narrower towards the top, have only one rectangular socket, while others have 4 dowel holes alongside this rectangular socket (hole) (Fig. 16). The second type of stone weights, that form the majority of the examples found in the region, become wider towards the base. They have a bell-like or conical shape with a hole on top for tying the weight to the press beam (Figs 7. 8). The height of these stone weights varies from 0.60 m to 0.80 m and their width at the base is between 0.50-0.75 m. The stone weights provide us with information concerning the pressing techniques that were applied in these workplaces. It is thought that the first type of stone weights are found in those workplaces that used a “screw press connected to a stone weight”, also known as the “Plinius Press”. The second type of stone weight is found at those workplaces that used a “lever press”.

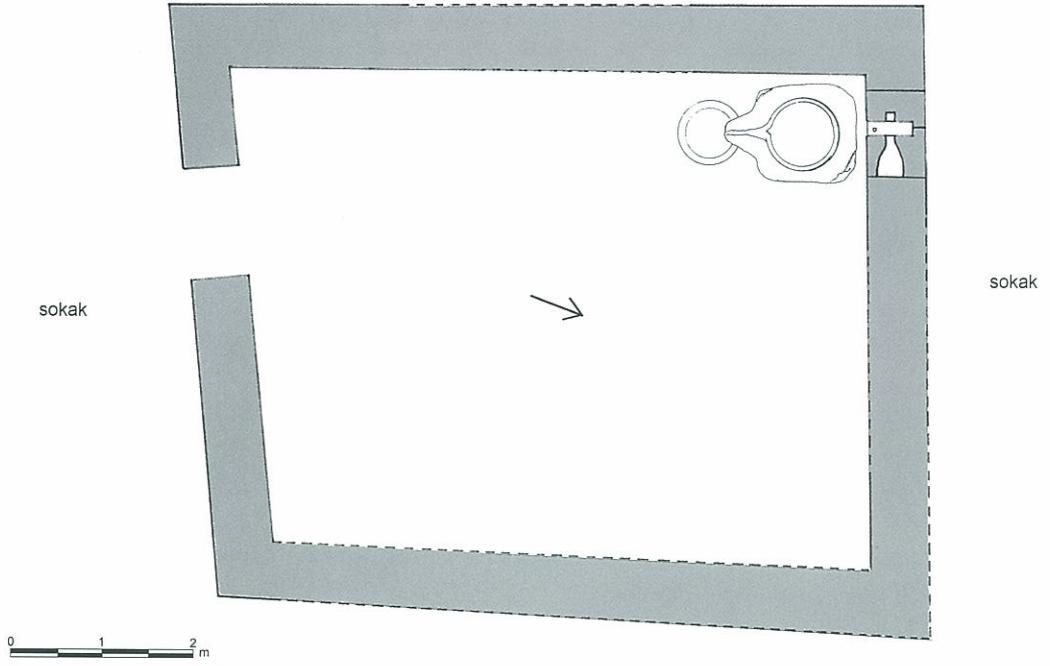
Among the elements of the workplace areas, the sockets into which the press beam (*prelum*) fitted are those that could be most easily identified. These sockets varied from 0.11 m to 0.27 m in width, while their depth varied from 0.13 to 0.50 m and their height from 0.23 m to 0.93 m. It has been observed that the rectangular shaped beam sockets were made employing four different techniques: those that were hewn into the bedrock, found in all the regions where the presses with press arms are found; those constructed from three stone blocks, found in farmhouses or other indoor spaces (Fig. 9. 14); those cut from a monolithic block, which are very rare in the region; those with the lower part cut into the bedrock and upper part constructed from stone blocks. Among these, three examples that are found at Neapolis and Üçtepeliler are especially noteworthy for the arrangement of the beam sockets. In these quite rare structures at Neapolis, as in one at work area No. I at Üçtepeliler, the socket for the wooden beams at the end of the press arm facilitate the rear end of the press beam (*lingula*), which enters the socket, being brought to the same level as the sack that is to be pressed.

The worked stone socket of the press beam at the workplace at Neapolis is worthy of note as it begins cylindrical and ends in a funnel-form; the only other parallel example known to date was found at Üçtepeliler (Fig. 11). The stone carved cylindrical form that was observed on the press beam sockets in these workplaces distinguish themselves from workplace No. I at Üçtepeliler, in regard to both form and function, despite their similarities.

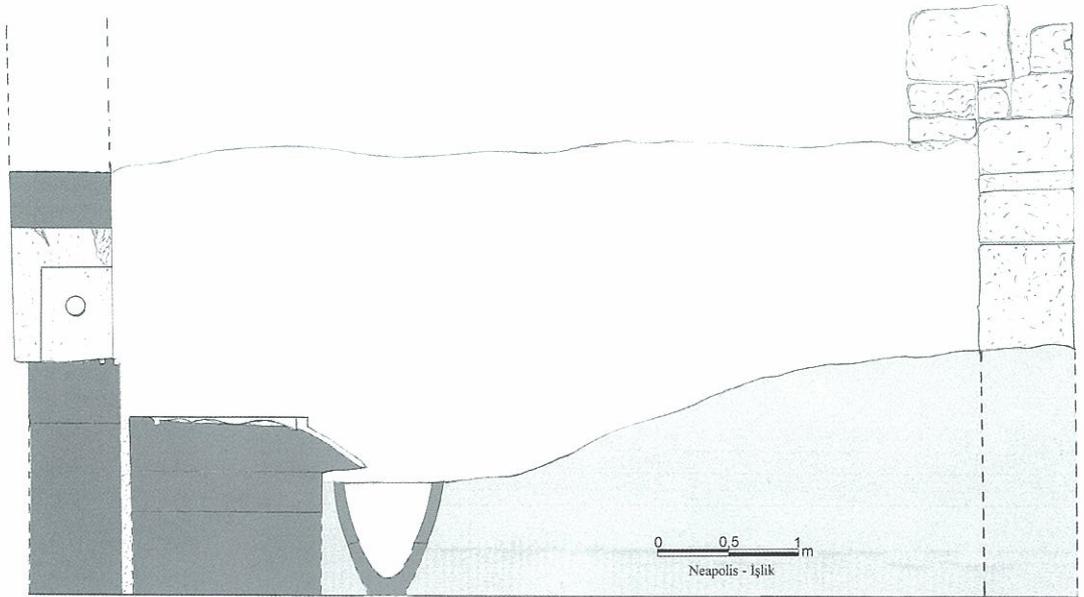
The sockets at the workplaces at Neapolis are located approximately in the center of the jambs and have cylindrical forms; besides, traces of wear betray the fact that a strong pin of the same form were placed within these sockets (Fig. 9). The force exerted on the beam of this press would create the maximum pressure in the press arm socket; therefore,

this pin must have been made of metal. In both examples from Neapolis, the gap between the right jambs of the press beam sockets and the inner side of the wall was designed to facilitate the installation of this pin. These pin sockets facilitate the fixation of the prelum by passing it through the *lingula*. However, the press lever socket system at workplace No. I at Üçtepeler was designed to support the prelum (Fig. 18) and employs a different method whereby the press beam is restrained by a square in section bar that is situated in the beam socket above the wooden beam for the first pressing. Subsequently the press beam was placed above this bar for the second pressing and wedges were employed. Thus, there was no need to use wooden wedges to support the prelum inside the socket, for the prelum is thus fixed. Moreover, this arrangement also prevents the prelum from shifting during the pressing process. However, the distance between the socket where the prelum is fixed and the point where the stone weight is fixed to the plank, clearly will not allow the sack on the press bed to be pressed entirely in the first pressing. Thus, in the second step, wooden wedges, like those that had been placed in the press beam socket, are now placed on top of the sack to facilitate this second pressing. A similar implementation was also found at the press workplace at Kızılısalı. The jambs forming the press beam socket at the workplace at Kızılısalı have cylindrical sockets of stone protruding out from the surface. At the press workplace at Neapolis, the groove of the pin inside the press beam socket has a different implementation, however, the pin placed through the rear ends of the press beam (*lingula*) at both workplaces must have facilitated the fixation of the prelum within the press beam socket.

The fact that the press workplaces in our survey area have similar forms and that dated sarcophagi are found in the area, assist us in our attempt to establish a date for these presses. In addition, no ceramics finds, nor any building remains that are datable to the Byzantine Period, i.e. after the 6th century, have been identified at Neapolis, and this suggests a dating of between the 3rd and the 6th century, for these press workplaces. There have been no finds datable to the Byzantine Period at Üçtepeler either. Thus, this date of the 6th century must also be considered the *terminus ante quem* for the press workplaces at Üçtepeler.



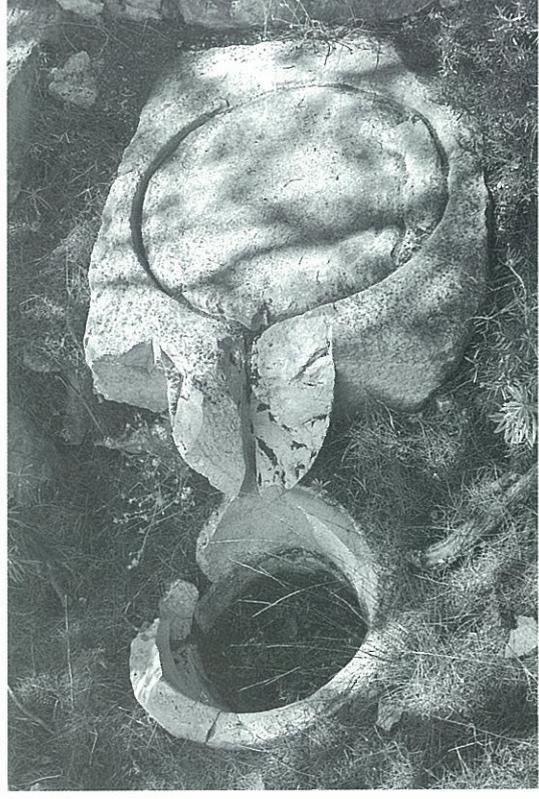
1. Neapolis zeytinyağı işliği, plan.



2. Neapolis zeytinyağı işliği, kesit.



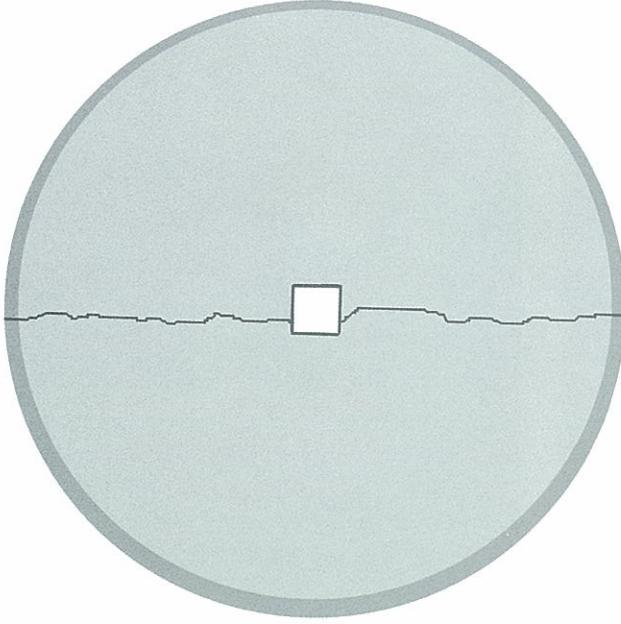
3. Neapolis zeytinyağı işliği, genel görünüş.



4. Neapolis zeytinyağı işliği, pres yatağı ve toplama kabı.

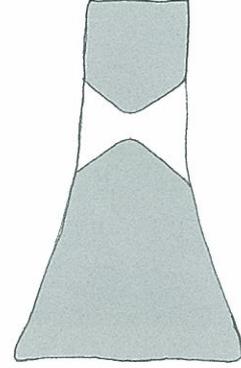
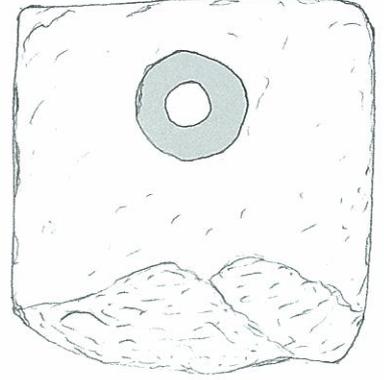


5. Neapolis zeytinyağı işliği, orbis.



0 25 50
cm

6. Neapolis zeytinyağı işliğı, orbis.

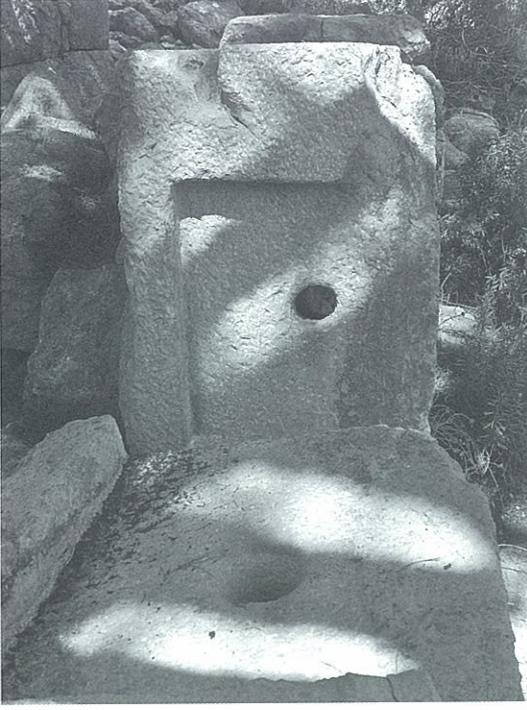


0 10 20 30
cm

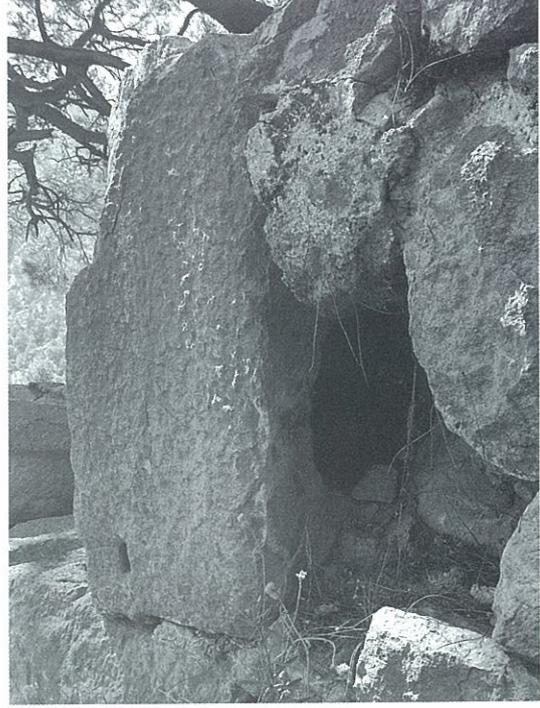
7. Neapolis zeytinyağı işliğı, ağırlık taşı.



8.
Neapolis zeytinyağı
işliğı, ağırlık taşı.



9. Neapolis zeytinyağı işliği, baskı kolu yuvası.

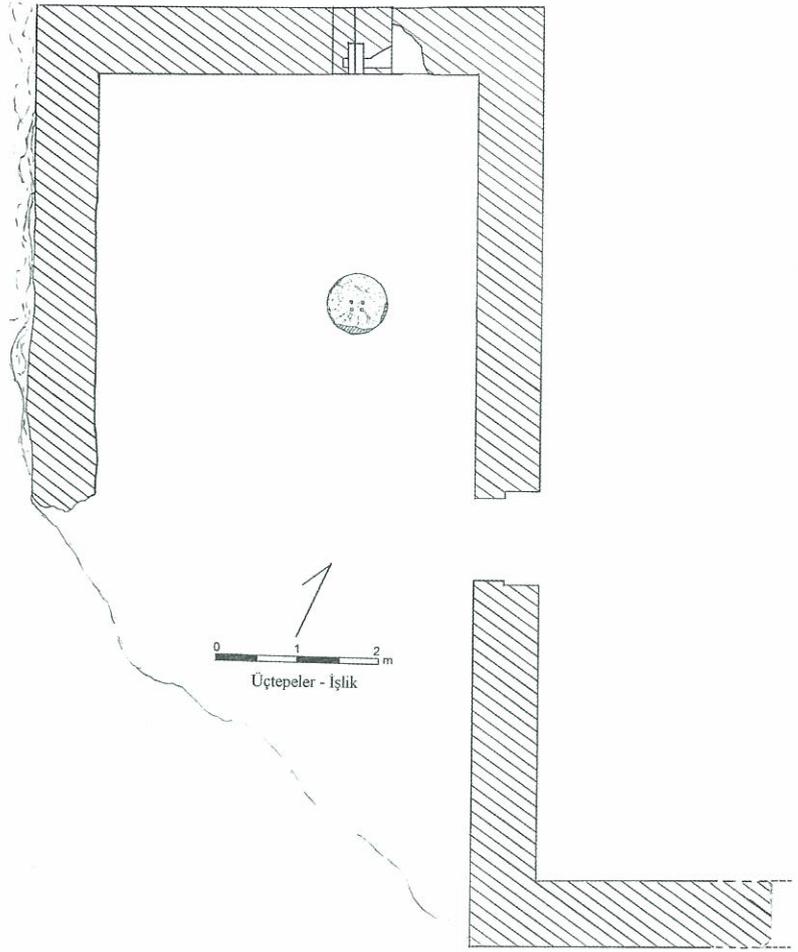


10. Neapolis zeytinyağı işliği, baskı kolu yuvası, detay.



11. Üçtepeler işliği.

12.
Üçtepeler I no'lu
zeytinyağı işliği, plan.



13.
Üçtepeler I no'lu
zeytinyağı işliği, genel.



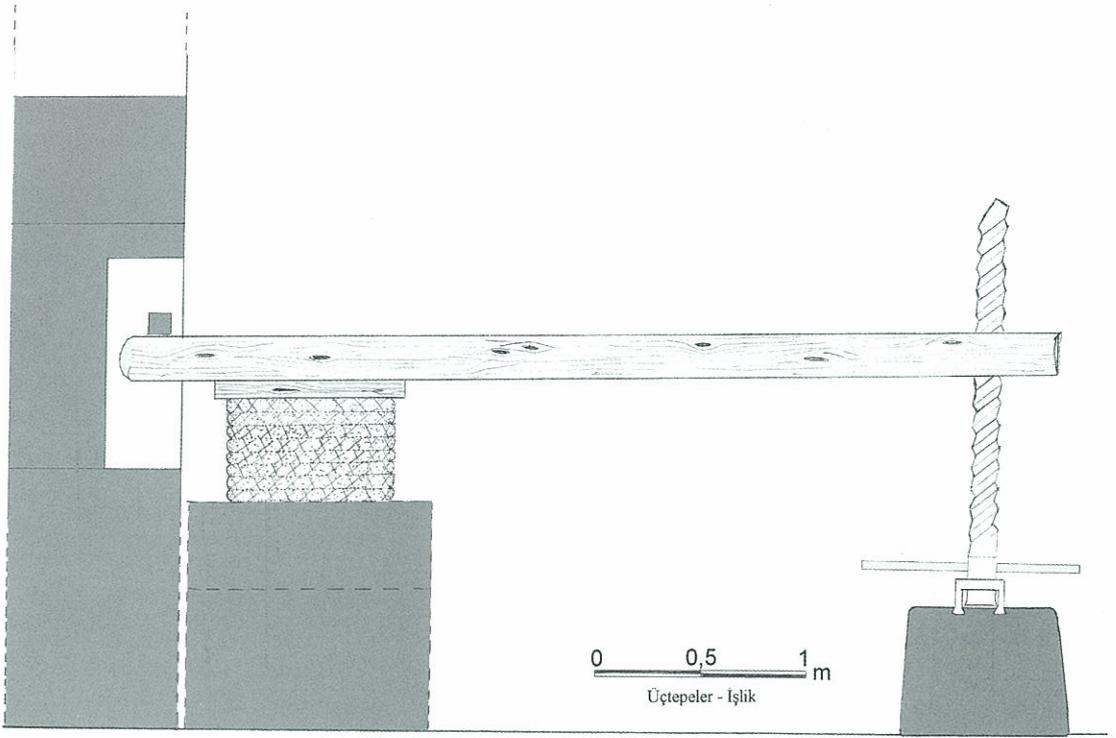
14.
Üçtepeler I no'lu zeytinyağı işliği, baskı kolu yuvası.



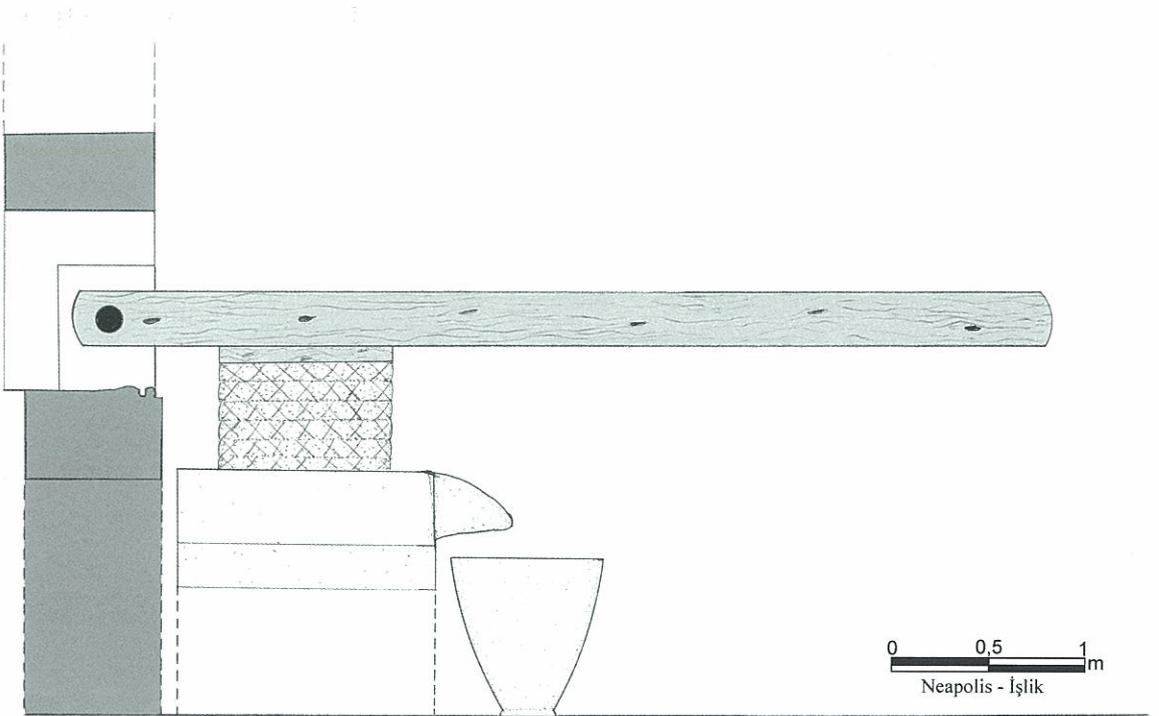
15.
Üçtepeler I no'lu zeytinyağı işliği, baskı kolu yuvası, detay.



16.
Üçtepeler I no'lu zeytinyağı işliği, ağırlık taşı.



17. Üçtepeler I no'lu zeytinyağı işliğı, yeniden kurma denemesi.



18. Neapolis zeytinyağı işliğı, yeniden kurma denemesi.